

PRO MINORITATE

*Határon túli magyarság a 21. században –
Tanácskozás a Sándor-palotában*

Magyar modell

Forradalom és nemzetiség

2006/Nyár–Ősz

TARTALOM

2006/NYÁR-ŐSZ

Határon túli magyarság a XXI. században:

tények és perspektívák – Válogatás a KEH által szervezett konferencia előadásaiból, 2006. május 4.

Bakk Miklós: Az erdélyi magyarság politikai érdekérvényesítésének feltételei és uniós perspektívái	3
Göncz László: A muravidéki magyarság tegnap és ma	15
Gyurgyik László: A szlovákiai magyarság szerkezeti összetételének változásai	20
Kiss Tamás–Csata István: Népesedési perspektívák Erdélyben.	37
Lampl Zsuzsanna: Munkaerőpiaci és egészségügyi helyzet – a szlovákiai magyar identitás alakulásának újabb tényezői	52
Losonczi Alpár: Egy kisebbségi érdekérvényesítési modell időközi mérlege: többletlehetőségek vagy többletillúziók?	59
Majnek Antal: Beszámoló a kárpátaljai magyarság helyzetéről	70
Molnár József: A kárpátaljai magyar közösség: helyzete, perspektívái	76

Vetési László: A szórványban is pozitív jövőkép kell	83
--	----

A magyar modell

Miskolczi Ambrus: Forradalom és nemzetiség (modell és valóság)	90
Dévényi Árpád: Nemzetpolitikai kérdések Magyarországon 1948–1989	127
Tófalvi Zselyke: A magyar hatóságok bánásmódja a kirekesztettekkel	139

Műhely

B. Kovács András: A bíró színe előtt – magyarul	161
Colin H. Williams: Hivatalos kétnyelvűség és alkotmányos reform az Egyesült Királyságban	176

Szemle

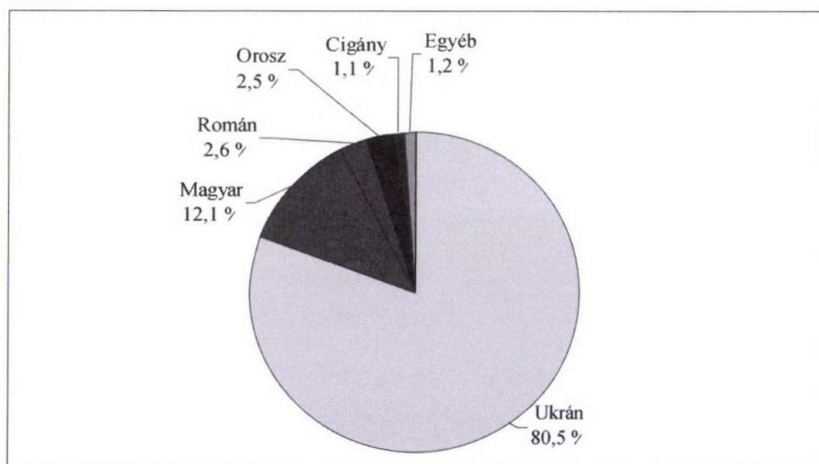
Vizi Balázs: Egység, kisebbség, identitás	190
Szerzőink	195

Molnár József

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖZÖSSÉG: HELYZETE, PERSPEKTÍVÁI'

A térségünkben 1990 körül végbement rendszerváltások új dimenzióba helyezték Magyarországot és a határain túli magyarság addig minimalizált kapcsolatait. E kapcsolatok az eltelt másfél évtized alatt számos módosuláson estek át, részben a külső körülmények, részben az anyaországi és a kisebbségi politikai szereplők nemzeti érdekek által vezérelt vagy csak a mögé bújtatott szándékainak és lehetőségeinek a függvényében. Ezért a Köztársasági Elnök Úr kezdeményezése, amely a határon túli magyar nemzetrészek helyzetének alaposabb megismerésére, problémáinak a feltárására irányul, és amely a továbbiakban egy, a külhoni magyarsággal kapcsolatos egységes nemzeti stratégia kialakításának is alapjául szolgálhat, különösen időszerű.

1. ábra. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben
(Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003b)

Közösségünk, a kárpátaljai magyarság fő sajátosságai közül elsőként a szomszédos erdélyi vagy felvidéki nemzetrészekhez viszonyított kis lélekszámot emelem ki: a 2001-ben lebonyolított ukrainai népszámlálás alkalmával 151,5 ezer fő vallotta magát magyarnak, ami a megye összlakosságának 12,1, Ukrajna népességének 0,3%-a volt (*Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003b; 1. ábra*).

A kárpátaljai magyarok lélekszáma a múlt század utolsó évtizedében csökkent, hasonlóan a többi kárpát-medencei magyar nemzetrésszhez, azonban a fogyás üteme azokhoz viszonyítva lassúbb volt: 1989 és 2001 között 4,2 ezer fős, azaz 2,7%-os apadást regisztráltak (*Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003b*). A kárpátaljai magyarság ezen lélekszámcsökkenése a következő számszerűsített hatótényezők-ből állt össze:

- természetes fogyás: –5 ezer fő,
- veszteséges migrációs egyenleg: –5 ezer fő,
- asszimilációs folyamatok: +6 ezer fő.

A kisebbségi nemzeteknél szokatlan asszimilációs nyereség az alábbi tényezőknek köszönhető:

- A kedvezménytörvény megszületésével „érdemes” lett magyarnak lenni, ennek következtében a bizonytalan vagy kettős etnikai identitású népesség nagyobb részben vallotta magát magyarnak.
- A cigányság egy része már a korábbi népszámlálások alkalmával is a magyart nevezte meg nemzetiségéként. Ezek aránya a kedvezménytörvény hatására szintén emelkedett. Ennek tulajdonítható például a magyarság gyarapodása Munkácson, ahol ezzel párhuzamosan a cigányok száma az összeírás alapján csökkent, miközben közismert a magas természetes szaporulat a körükben.
- A korábban nyomás hatására magukat ukránnak vagy szlováknak vallók közül is többen újra magyarként lettek számba véve. Ez a jelenség a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungváron volt számottevő.

Hogy a felsoroltak közül melyik tényező számszerűen mennyivel járult hozzá a magyarság számának a szinten tartásához, felelősen megállapítani a rendelkezésre álló információ alapján nem lehet.

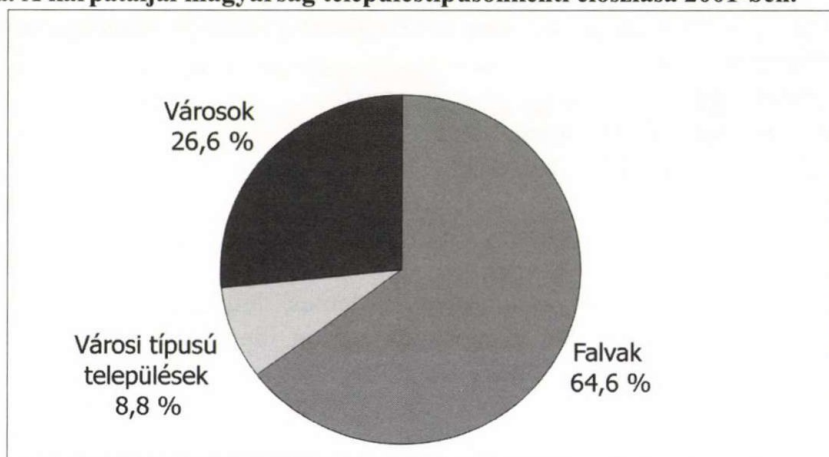
A XXI. század első évtizedére a közösség gyorsuló ütemű fogyása prognosztizálható. Ennek elsődleges oka, hogy a múlt évtized asszimilációs, illetve reasszimilációs nyeresége ezúttal előreláthatólag nem jelentkezik. A kárpátaljai magyarság jelenlegi lélekszámváltozása az alábbi összetevőkből áll össze (becsült értékek):

- természetes fogyás: –400 fő/év,
- migrációs egyenleg: –400 fő/év,
- asszimilációs folyamatok: –200 fő/év,

Össességében a kárpátaljai magyarok száma jelenleg évi átlagban közel ezer fővel csökken.

A magyarok többsége (64,6%-a) falvakban él, a városlakók csupán a nemzetrészt 26,6%-át teszik ki (2. ábra). A fennmaradó 8,8% az úgynevezett városi típusú települések lakosa² (*Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003a*). A falusias településszerkezet egyrészt kedvező, mert lassítja az asszimilációs folyamatokat, kedvezőtlen viszont az egyén és a közösség fejlődési lehetőségeit tekintve.

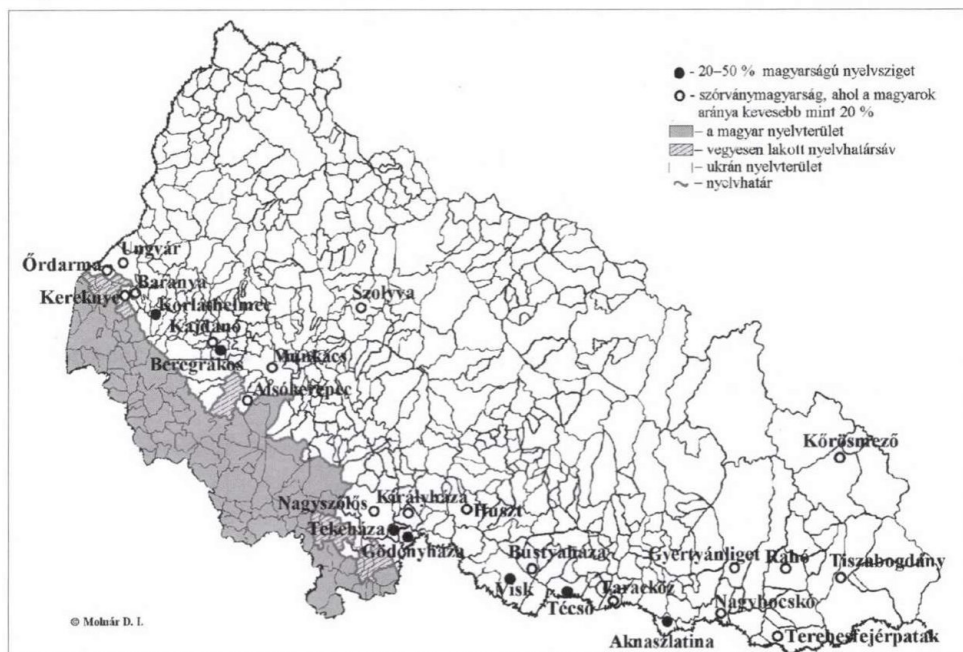
2. ábra. A kárpátaljai magyarság településtípusonkénti eloszlása 2001-ben.

Kárpátalján a magyarok többsége a magyar nyelvterületen él. A magyar nyelvterületet magyar többségű települések viszonylag egységes (mindössze néhány kisebb telepesfalu és vegyes lakosságú város által fellazított) sávja alkotja, amely Kárpátalja délnyugati részén húzódik az ukrán–magyar határral párhuzamosan, 15-20 km szélesen (3. ábra). A nyelvhatár egyes szakaszain vegyes lakosságú településekből álló sávot alkotva kiszélesedik, máshol vonallá zsugorodik.

A magyar nyelvterületen kívül találunk néhány jelentős részben (20–50%-ban) magyarok lakta nyelvszigetet. Ilyenek a munkácsi járási Beregrákos, a felső-tisza-vidéki Visk, Técső és Aknaszlatina (3. ábra). A szórványmagyarság (amely a településen a népesség kevesebb mint 20%-át teszi ki) jellemző településterülete a Felső-Tisza-vidék (Huszt, Királyháza, Rahó, Körösmező, Gyertyánliget stb.). A nyelvterület peremén fekvő Ungváron, Munkácson és Nagyszőlősen a magyarság, aránya alapján, szórványnak tekinthető, de a viszonylag nagy lélekszám, a nyelvterület közelsége és az anyanyelvi intézményrendszer kiépítettsége a szórványhelyzetnél kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosít.

3. ábra. A kárpátaljai magyarság nyelvterülete, nyelvszigetei és jelentősebb szóróványtelepülései (Molnár, Molnár D., 2005).

A megyében kárpát-medencei mércével mérve toleráns a kisebbségekhez, így a magyarsághoz való viszonyulás is a többségi nemzet részéről. Ugyanez elmondható az államhatalom részéről is, bár egyes képviselői részéről elvárható volna valamivel több jóindulat irányunkban.

Közösségünk gazdasági helyzete viszont, egész Ukrajnához hasonlóan, a térségben a legnehezebb, bár fokozatosan javuló tendenciát mutat. A következő pontokba foglaltuk össze a nemzetrészt gazdasági helyzetének a fő sajátosságait:

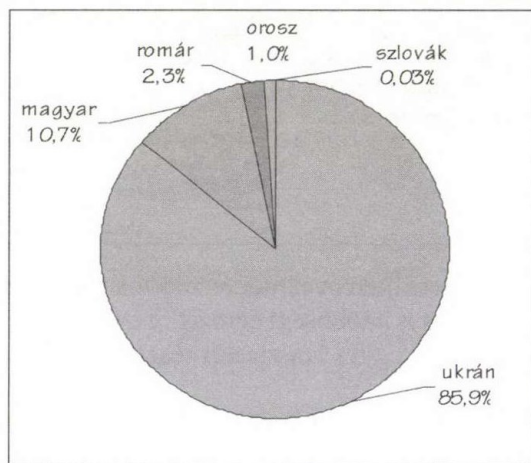
- jelentős munkanélküliség (főleg a falusias településszerkezet miatt),
- alulreprezentáltság a vállalkozói szférában (ennek fő oka a kedvezőtlen starthelyzet és az alulképzettség),
- a határforgalom kínálta lehetőségek kihasználása (ezek folyamatosan szűkülnek),
- az éghajlati előnyök kiaknázása a primőr növénytermesztésben,
- vendégmunka, elsősorban Magyarországon.

A nemzetrészt szellemi fejlődése és gazdasági esélyei szempontjából is kulcsfontosságú kérdés az oktatás. A magyar oktatási rendszer kiépítettsége Kárpátalján egyes képet mutat: egyes részeiben kielégítő, más szinteken rendkívül hiányos. Magyar nyelvű óvodai csoportból például nincs elegendő. A körülbelül 100 közép-, általános és alsó tagozatos iskola viszont alapjában lefedi az igényeket, a magyar is-

kolában tanulók aránya megközelíti a magyarság összslakosságon belüli arányát (4. ábra). Ezzel szemben a szakiskolák közül csak kevésnek vannak magyar csoportjai.

A magyar nyelvű főiskolai képzés most van alakulóban, elsősorban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola révén. A magyarok aránya a kárpátaljai felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói között a 2005/2006-os tanévben megközelítette a 10%-ot (a KMF megalakulása előtt 4-5%), ennek közel 2/3-a a KMF hallgatója (Orosz, 2006). A nemzetrészt lemaradását a főiskolai és egyetemi képzés terén szemléletesen mutatja, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya a kárpátaljai magyarok körében 2001-ben 4% körül volt, szemben az össznépeesség 7%-os mutatójával.

4. ábra. A kárpátaljai iskolások megoszlása az oktatás nyelve szerint a 2005/2006-os tanévben (Orosz, 2006)

A kárpátaljai magyarság problémaköréhez szorosan kapcsolódik az itt élő cigányságé is, akiknek közel 60%-a magyar anyanyelvű (*Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003b*). Számuk hivatalosan 14 ezer (ebből magyar anyanyelvű 9 ezer), becslések szerint viszont közel 25 ezren lehetnek (ebből magyar 14 ezer). A környezeti társadalomba (legyen az akár ukrán, akár magyar) való integrálásuk lehetséges útjai közül a legeredményesebbnek az oktatásba való bevonásuk tűnik. Ebben fontos szerepe van az egyházak (elsősorban a református és a római katolikus) missziós munkájának.

Bár, amint azt fentebb említettük, az államhatalom részéről Kárpátalján toleráns a magyarsághoz való viszonyulás, ám a közösség intézményrendszerének az anyagi

finanszírozásában az ukrán állam nem vesz részt. Ennek okait egyrészt a nehéz gazdasági helyzetből fakadó szűkös keretekben, másrészt az erre vonatkozó európai normák meghonosulatlanságában látjuk. Így, a közösségi intézményrendszer fenntartásában, működtetésében, fejlesztésében jelenleg döntő szerepe van a magyarországi támogatásoknak.

Ebből a szerepből kiindulva, e támogatások rendszerében egységes, átlátható, pártállástól függetlenül vállalható nemzeti stratégiára lenne szükség. A határon túli magyarokkal kapcsolatos egységes nemzeti stratégia kidolgozása és elfogadása azonban, ismerve az anyaországi és kárpátaljai politikai realitásokat, idealista törekvésnek tűnik. A jelenlegi támogatáspolitikai alapvető problémái közül kiemelhető a koncepció, a stratégia és a nemzeti konszenzus hiánya, a kliensizmus mint elosztási alapelv dominanciája.

Meglátásunk szerint, a támogatási politikában prioritást igényelne az intézményi finanszírozás, kiemelten kezelve a nemzetstratégiai szempontból legfontosabb oktatási és egyházi intézményeket. Normatív támogatásra lenne szükség a nem államiilag finanszírozott, kiemelt közösségi jelentőségű intézmények üzemeltetési költségeire. Ilyenek a magyar főiskola, az egyházi líceumok, a civil szervezetek, az újságok és a magyar nemzeti színház. Pályázati alapon lenne célszerű finanszírozni a rendezvények lebonyolítását és a fejlesztéseket.

Nemzetstratégiai jelentőségű a szülőföldön való boldogulás vagy az anyaországba való áttelepülés támogatásának a kérdése is. Az utóbbi mellett állást foglalók így látják megoldhatónak a magyarországi népesség fogyásának a gondját és az ország munkaerő-problémáit. A határon túli magyarok betelepítése az ország lakosságának a fogyását orvosolhatja ugyan (ha csak ideiglenesen is, mert előbb-utóbb kimerül ez az utánpótlási forrás), de a nemzet fogyását ez nem állítja meg. A munkaerő-problémát pedig egy, a magyarországihoz hasonlóan kedvezőtlen korszerkezetű (előregező) népesség betelepítése nem oldja meg.

A szülőföldön való maradás mellett szól, hogy az emberek többsége (igaz ez a kárpátaljai magyarokra is) az életét a szülőföldjén képzei el, ez számára a természetes életút, nem az áttelepüléssel járó törések, zökkenők. Véleményünk szerint, össznemzeti érdekünk is a határon túli magyarság szülőföldön való maradása, ami a magyar nyelv, a magyar kultúra szélesebb körű földrajzi kisugárzását biztosítja. A betelepítés a határon túli magyar etnikai területek elvesztését, a nemzeti létértér szűkülését eredményezi. Nem utolsósorban, a környező államokban élő magyar közösségek szélesítik a magyarországi gazdasági szereplők lehetőségeit is az adott országokban.

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy számos határon túli (közte kárpátaljai) magyar az áttelepülést választja. Tartsuk tiszteltben az egyén döntését, de a támogatási politika nem az egyes egyéni, hanem a nemzeti érdekeket alapul véve, a szülőföldön való boldogulást támogassa.

Végül megköszönöm a Köztársasági Elnök Úr megtisztelő felkérését az előadásra, és a figyelmet, amelyet a határon túli nemzetrészek helyzetének és gondjainak szentel.

Felhasznált források

Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003a: Adattár.

Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003b: Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород.

Molnár József–Molnár D. István (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.

Orosz Ildikó (2006), a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke adatai.

Jegyzetek

¹ A Magyar Köztársaság Elnöke által kezdeményezett, 2006. május 4-én a Sándor-palotában megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata.

² Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népességüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

SZERZŐINK

BAKK MIKLÓS, politológus, BBTE Kolozsvár

B. KOVÁCS ANDRÁS, újságíró, Sepsiszentgyörgy

CSATA ISTVÁN, szociológus, Kolozsvár

DÉVÉNYI ÁRPÁD, történész, kisebbségkutató

GÖNCZ LÁSZLÓ, történész, Magyar Művelődési Intézet, Lendva

GYURGYIK LÁSZLÓ, szociológus, Teleki László Intézet

KISS TAMÁS, szociológus (RMDSZ)

LAMPL ZSUZSANNA, szociológus, Konstantin Egyetem, Nyitra

LOSONCZ ALPÁR, filozófus, Újvidéki Egyetem

MAJNEK ANTAL OFM, püspök, Munkács

MISKOLCZY AMBRUS, történész, egyetemi tanár, ELTE-BTK

MOLNÁR JÓZSEF, geográfus, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola

TÓFALVI ZSELYKE, szociológus, doktorandusz CEU

VIZI BALÁZS, jogász, MTA Etnikai és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

WILLIAMS, COLIN H., nyelvész, a Cardiff University tanára

Folyóiratunk megjelenését a

Köztársasági Elnöki Hivatal
támogatta.

Felelős kiadó: a kuratórium elnöke

A szerkesztőbizottság tagjai: Ablonczy Balázs, ifj. Bertényi Iván, Grúber Károly,
Klein András, Korhecz Tamás,

Kósa András László, Nagy Levente, Pósa Krisztián, Vizi Balázs, Zákonyi Botond
Alapító főszerkesztő: Tóth István

Tördelés: Magyar Judit

Szerkesztőség: 1075 Budapest, Károly krt. 9., VII/2. Tel.: 267 94 50, fax: 267 94 51

Levélcím: 1462 Budapest, Pf.: 771.

Internet-cím: www.prominoritate.hu

E-mail: promino.lap@mail.datanet.hu

Előfizethető postautalványon

Egy szám ára: 420 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1500 Ft

Kiadja: Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány

Készült a Korrekt Nyomdaipari Kft.-ben

ISSN 1216/9927

A címlapot Fűri Katalin és Benedek Attila tervezte

A lapban olvasható cikkek nem feltétlenül egyeznek meg a szerkesztőség véleményével

580,- Ft

